Csunderlik Péter

„TÜDŐVÉSZES DIÁKOK"
A galileisták képe Tormay Cécile Bujdosó könyvében

Az 1918–1919-es események, az őszirózsás forradalom, a tanácsköztársaság, és ezekben természetesen a Galilei Kör jelentőségének, szerepvállalásának értelmezésére és értékelésére az 1920-es évekre két nagyelbeszélés bomlott ki. Mégpedig annak mentén, hogy ki milyen szerepet és mekkora felelősséget rendelt az 1918/19-ben hatalomra jutókhoz, mindenekelőtt Károlyi Mihályhoz, aztán Jászi Oszkárhoz, és csak harmadsorban Kun Bélához a Trianonhoz vezető úton. Nagy-Magyarország „szétesésében" vagy „szétverésében", hogy egy-egy kulcsszóra sűrítsem a két egymással szembenálló nyelvjátékot.[1]

Az egyszerűség kedvéért baloldalinak nevezhető nagyelbeszélés alapvetően strukturális (a nemzetiségi kérdés megoldatlansága) és az azokra ráerősítő konjunkturális (a háború végére elfogytak a központi hatalmak) okokkal magyarázta[2] Nagy-Magyarország „szétesését". Azt organikusnak tudva be, mint ami bele volt kódolva a történetbe, így felmentve mindenekelőtt a „menthetetlent menteni próbáló" Károlyi-kormányt, amelynek történetét a „remény nélküli küzdelem" toposza köré cselekményesítve beszélték el.[3] A történtek ezen értelmezése azonban szükségszerűen alulmaradt a húszas évek magyarországi Trianon-diskurzusában, tekintve, hogy a baloldali emigránsoknak az országból való elmenekülésükkel együtt a diszkurzív térbe lehetséges belépésük is korlátozott volt. Tehát 1920 után a magyarországi közbeszédben a jobboldali nagyelbeszélés lett a domináns, a hivatalos, amely a szerves felbomlás helyett az *idegenek* általi züllesztést vagy egyenesen szétveretést hangsúlyozta[4] – nagyjából-egészében leképezve a németországi tőrdöfés-elméletet, hasonló antiszemita éllel. Ennek legérzékletesebb megfogalmazása Tormay Cécile 1920–21-es, kétkötetes *Bujdosó könyve*[5] volt, amely Szekfű Gyula 1920-as *Három nemzedékével*[6] és Szabó Dezső 1919-es *Az elsodort falujával*[7] együtt vált a Hor-

[1] A két *grand récitről* ROMSICS Gergely: *Mítosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és a magyar politikai elit emlékirat-irodalmában*, L'Harmattan, Budapest, 2004, 61-97. A nyelvjáték, vagyis egy világképhez tartozó nyelvi konvenciórendszer fogalmához lásd UŐ.: *Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941*, Új Mandátum, Budapest, 2010, 21.

[2] Noha ezek az alaposnak szánt magyarázatok egy ponton sokszor átfordulnak egy „Tisza mint antagonista" elleni invektívába.

[3] Ennek paradigmatikus lenyomata Károlyi nem sokkal az események után, 1923-ban, Bécsben és Münchenben kiadott emlékiratának címe (KÁROLYI Mihály: *Egy egész világ ellen*, újabb kiadása: Gondolat, Budapest, 1965).

[4] A jobboldali nagyelbeszéléshez tartozó szövegeket éppen ezért könnyen meg lehet különböztetni a baloldaliaktól, ugyanis jellemzően megadják az idegen neveket kötőjellel vagy zárójelben (például Kun–Kohn vagy Kun [Kohn] Béla). Mint majd látjuk, az idegenek mozgatta Károlyi toposza meghatározó Tormaynál.

[5] Elemzésemhez a könyv újabb kiadását használtam: TORMAY Cécile: *Bujdosó könyv*, Lazi, Szeged, 2009.

[6] SZEKFŰ Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*, Élet, Budapest, 1920.

[7] SZABÓ Dezső: *Az elsodort falu*, Táltos, Budapest, 1919.

thy-korszak 1918–1919 tagadásából építkező keresztény-nemzeti kurzusának „megalapozó mítoszává".[8]

A hazai tördöfés-elméletet koncipiáló *Bujdosó könyv* elemzését messzemenően indokolja, hogy a kor talán legnagyobb hatású könyve volt a már-már a korabeli német expresszionista filmek rémvilágát[9] idéző erős fényárnyék-hatásokkal, kaftános zsidókkal, rejtekajtók mögött rubeleket számoló összeesküvőkkel (akik érthetetlen nyelven súgnak össze), továbbá holdvilágos éjekkel, kutyaugatásokkal, kiáltásokkal, majd elhallgatásokkal. Szerzője[10] pedig, noha napjainkra az irodalmi kánon perifériájára került,[11] a kor reprezentatív írónője, irodalomszervező nagyasszonya, Horthy kedvence,[12] 1919-től a

[8] A megalapozó mítoszokról lásd Jan ASSMANN: *A kulturális emlékezet*, Atlantisz, Budapest, 1999, 78–79.

[9] Az I. világháború utáni vesztes Németországban megjelenő német expresszionista rémfilmek eszmetörténeti jelentőségéről az elbeszélését a hipnotizőr Caligaritól (*Das Cabinet des Dr. Caligari*, rendezte: Robert Wiene, 1919) egészen Hitlerig elvezető klasszikus Siegfried KRACAUER: *Caligaritól Hitlerig. A német film pszichológiai története*, Magyar Filmintézet, Budapest, 1991, 1993[2]. Tormaynál a „megrendelésre dolgozó sajtó hipnotizálja a közvéleményt", és számos jel utal arra, hogy démonok vezetik az embereket, akár Dr. Caligari az alvajáró bűnelkövető Cesarét. Az írónő expresszív leírásai-monológjai pedig szinte minden további nélkül szerepelhetnének mondjuk a nőket előszeretettel idegösszeroppantó Roman Polanski (*Iszonyat, Rosemary gyermeke*) egy-egy filmjében. Egy jellemző példa: „Vér van a városon, Tisza István gyilkosai szabadon itt járnak közöttünk. Egy idegen ember fordult ki a szegleten. Egyszerre arra kellett gondolnom, vajon ez volt-e? Vagy a másik, aki az autóban ült és szivarozott. Minden lehetséges. Lépések jönnek mögöttem, hangokat hallok. Közöttük van-e az, aki ott járt? Beszéltek-e ott ezek a hangok?" (TORMAY: *Bujdosó könyv*, 76.)

[10] Életműveről a legkorszerűbb összefoglaló munka KOLLARITS Krisztina: *Egy bujdosó írónő – Tormay Cécile*, Magyar Nyugat, Vasszilvágy, 2010.

[11] Még a relatíve befogadó Szegedy-Maszák Mihály-féle új magyar irodalomtörténetben sem kapott helyet a maga jogán (például Thaly Kálmánnal vagy Szekfű Gyulával ellentétben), hanem csak az 1910-es évek női íróiról Kaffka Margit vonatkozásában adott panorámában említik, mint akinek „alkotói pályáját Ritoók Emmához hasonlóan alapjaiban ingatta meg a háború, a Tanácsköztársaság és Trianon. Ma csak 1920 előtti írásai látszanak jelentősnek. [...] Ezután alkotói pályájában törés és hanyatlás, közéleti pályájában emelkedés következett be." (ZSADÁNYI Edit: *Írónők a századfordulón – 1911: Kaffka Margit: Színek és évek = A magyar irodalom történetei*, III. *1800-tól 1919-ig*, szerk. Szegedy-Maszák Mihály – Veres András, Gondolat, Budapest, 2007, 815.) Ritoók Emma Tormay Cecile sógornője és barátnője volt, akinek leghíresebb műve a Galilei Körnél exkluzívabb baloldali értelmiségi klubról, a Lukács György és Balázs Béla vezette Vasárnapi Körről írt kulcsregénye: RITOÓK Emma: *A szellem kalandorai*, I–II., Budapest, 1921 (újabb kiadása: Pesti Szalon Könyvek, 1993).

[12] Tormay Cécile-nek kardinális érdemei voltak a Horthy-kultusz irányának kijelölésében 1919. november 16-án, a keresztény-konzervatív Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége elnökeként mondott köszöntő beszédével, mikor a fővezér fehér lovon bevonult, hogy szimbolikusan visszafoglalja a fővárost. Üdvözletében, mely meglehetős pontossággal tükrözi a Horthy-rendszerhez való későbbi viszonyát, „minden addigi laudáción túltett": „Károlyi Mihállyal és társaival szemben, akik »elárulták, megkínozták, kifosztották és megcsúfulták a magyar nemzetet«, Tormay számára Horthy és katonái jelentették a »magyar hajnalt és a keresztény feltámadást«, és »történelmünk legsötétebb éjszakája után« ők jelképezték a »nagy múltat« és a »nagy jövőt« egyaránt" (ROMSICS Ignác: *Horthy-képeink* = UŐ.: *Történelem, történetírás, hagyomány*, Osiris, Budapest, 2008, 216). Az 1930-ban Corvin-koszorúval jutalmazott Tormay minden évben ünnepi beszédben emlékezett meg Horthy bevonulásáról, lásd TORMAY Cécile: *Küzdelmek, emlékezések*, Genius, Budapest, 1937. Egy irodalomtörténeti érdekesség Tormay most elemzendő könyvének címéhez és a Horthy-bevonuláshoz egyaránt Kosztolányi leírása az *Édes Annában*: „Csöndes, megindító viszontlátás volt. A bujdosók, mint annyiszor a magyar történelemben, hazaérkeztek." (KOSZTOLÁNYI Dezső: *Pacsirta – Édes Anna*, Szombathely, 2005, 320. Ez a két mondat az 1945–1990 közötti *Édes Anna*-kiadásokból hiányzott.)

Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége alapító elnöke és 1923-tól a Nyugat ellensúlyozására létrehívott Napkelet főszerkesztője,[13] akit 1936 és 1937-ben irodalmi Nobel-díjra jelöltek Hankiss János, Horváth János, Pap Károly és Pintér Jenő ajánlására, Tormay Cécile. Akinek műveiben „van [...] valami, amit általában hiába keresünk történelmi regényeinkben: atmoszféra, titok, félelem, az elmúlt századok sötét, ködös iszonyata".[14] Mit suttog Tormay a Galilei Körről?

Mielőtt azonban erre a kicsit Tormay felkiáltásokban, költői kérdésekben és elhallgatásokban bővelkedő, szaggatott stílusát megidézni szándékozott kérdésre elemzésemben választ adnék, kivonnám magam azon diskurzusból, amely a lejeune-i önéletírói paktum[15] szövegösszefüggésében a *Bujdosó könyv* műfaji megjelölése körül folyik. Eszerint akkor most minek is tekintsük Tormay Cécile könyvét, amelynek azonos az írója, az elbeszélője és a főszereplője: naplónak? önéletrajzi regénynek? Vagyis, hogy lefordítsam a kérdést: mennyire hihetünk neki? Romsics Ignác historiográfiai összefoglalásában egy öszvérfogalommal, a „fiktív napló" megjelöléssel definiálja a *Bujdosó könyvet*,[16] ez a terminus azonban inkább jellemzi Romsicsot, mint Tormay könyvét. Hiszen a „fiktívvel" a történész menten elárulja: alapjaiban vonja kétségbe, hogy Tormay szövege hitelesen referál az egykor volt történeti valóságról (műfaji értelemben fiktív naplónak az *Adrian Mole* tekinthető[17]), legyen szó Károlyi Mihályról vagy a Galilei Körről.

Nekünk azonban nem feladatunk a falszifikáció, vagyis eldönteni, hogy tévesek-e Tormay állításai. Esetünkben, amikor toposzokat elemzünk és rendszerezünk, teljesen lényegtelen, hogy Tormaynak igaza van-e, téved vagy hazudik-e, az a fő, hogy szövegét megjelenésekor tanúságként olvasták: naplóként, ez kiderül a korabeli recenziókból.[18] Innen nézve pedig nem számít, hogy ma hogyan vélekedünk róla, milyen hitelű műfajba soroljuk a *Bujdosó könyvet*. A fő, hogy állításai egyszerre képezték le és erősítették meg a korabeli közvélekedés jobboldali csoportját a Galilei Kör 1918–1919-es szerepvállalásával kapcsolatban.

Tormay Cécile nemcsak a személyes jelenlétre apelláló naplószerű formával nyomatékosította tanúságának hitelét, hanem azzal is, hogy a *Bujdosó könyvet*, a „fájdalom könyvét" halott édesanyjának ajánlja, márpedig egy halott édesanyának van súlya: „A forradalmak egy csendes, szelíd áldozatának ajánlom ezt a könyvet. Feledhetetlen Édesanyámnak." Annak hangsúlyozása, hogy az áldozat „csendes, szelíd" volt, már a mottóban előrevetíti, hogy az elbeszélendő forradalmak mennyire kegyetlenek lesznek (bár az ajánlás írásakor értelemszerűen már csak voltak). Vagyis ahogy kinyitjuk a könyvet, Tormay kézen fog és

[13] TÓTH-BARBALICS Veronika: *Konzervatív folyóirat a középosztálynak – A Napkelet történetének vázlata*, Kommentár 2010/1., 40–52. A Klebelsberg támogatásával indított Napkelet a szerzők spektrumát és a befogadott műfajokat tekintve bizonyos értelemben liberálisabb lett, mint a Nyugat.

[14] SZERB Antal: *Tormay Cecile* [Nyugat 1937/5.] = UŐ.: *Mindig lesznek sárkányok. Összegyűjtött esszék, tanulmányok, kritikák*, II., *Magyar irodalom*, Magvető, Budapest, 2002, 435.

[15] Philippe LEJEUNE: *Az önéletírói paktum = Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból*, szerk. Z. Varga Zoltán, L'Harmattan, Budapest, 2003, 17–46.

[16] ROMSICS Ignác: *Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században*, Osiris, Budapest, 2011, 295.

[17] Amelyet a kamaszfiú bőrébe bújt felnőtt nő, Sue Townsend írt, tehát szó sincs bármiféle életrajzi paktumról.

[18] Bőségesen idéz belőlük KOLLARITS: I. m., 74–79.

eligazít: nem mondhatni, hogy a *Bujdosó könyv* nyitott mű[19] lenne, de hát egy „alapozó mítosz" nem is hagyhat tág teret az olvasói értelmezésnek. Az ajánlás további jelentősége, hogy mivel Tormay édesanyja a *Bujdosó könyv*ben az 1918–1919-es ellenvilággal szembeállított békés „régi világot" szimbolizálja, amit elsöpörtek a bűnös forradalmak,[20] a *Bujdosó könyv* relevanciáját a személyes sorson jóval túlmutatva egy egész pusztulásra szánt békevilág mementójaként terjeszti ki: „Maradjon fenn könyvemben az, ami velünk vész el: egy halálra szánt legboldogtalanabb nemzedékének kínja és becsülete. És lássák meg benne az utánunk jövők, hogy a megpróbáltatások esztendejében mi sajgott át a némaságra ítélt, elgyötört, vérig alázott magyar lelkekben. [...] Legyen a *Bujdosó könyv* a fájdalom könyve."[21] Tehát a mű fő céljának azt tekinthetjük, hogy egyfelől emlékezetközösséget hozzon létre az 1918–1919-es eseményekbe beleborzongók körében, másfelől pedig ebbe a borzongásba berezonáltassa a következő nemzedékeket.

Tormay 1920 karácsonyán – mert ekkorra datálta a bevezető „útra való írását" – nyújtotta át nemzetének[22] a könyvet, melyet írása közben rejtegetett, és ezért „maga a sors adta a nevét":[23] „Bujdosó volt olyan időkben, mikor a halál fenyegetőzött a magyar szenvedések minden hangja felett. Bujdosott és menekült a szülői házból, magányos kastélyon, kisvárosi villán, falusi udvarházon át. Bujkált szétszedve, könyvek lapjai között, idegen tetők tövén, kéménykürtőben, pincegádorban, bútorok mögött és elásva a föld alatt."[24] Márpedig minek kell bujkálnia, ha nem a kimondhatatlan igazságnak?[25]

Az igazság pedig az, hogy hátba szúrták a magyarságot. Mint már előrevetítettem, Tormay könyve a Dolchstoss-elmélet talán leghatásosabb hazai megfogalmazása. A tőrdöfés-teória pedig olyan dramaturgiát követel meg, ahol az I. világháború vége felé közeledő elbeszélésében egészen az utolsó pillanatig hiányoznak a hamarosan bekövetkező vereségre utaló jelek, mint például egyértelmű utalás a központi hatalmak kimerülésére. Az elbeszélésminta legfeljebb csak valami „balhüvelykem bizsereg – gonosz lélek közeleg"-szerű balsejtelemnek engedhet teret, az utólagos tudást mintegy mediális képességnek visszavetítve. Csak ez az elbeszélésmód adhatja vissza ama sokkot, hogy Németország és a Monarchia úgy vesztették el a háborút, vezetői úgy kapituláltak, hogy a háború végén a központi hatalmak területét nem taposta antantkatona. Sőt 1918 januárjára, miután már kiesett Oroszország: „Sohase látszott közelebbinek a háború befeje-

[19] UMBERTO Eco: *Nyitott mű*, Európa, Budapest, 1998.

[20] A régi és az új világ közti különbséget a *Bujdosó könyv*et záró 1919. augusztus 8-i körképével szemlélteti Tormay: „Egy évvel ezelőtt még szinte fiatalnak rémlett az Országház. És milyen hirtelen megöregedett, tragikussá lett véres pincéivel, golyóverte falaival, a térrel, melyen kivégzést nézett a csőcselék, és lépcsőivel, melyek a Dunába érnek. Ott lenn, ott merültek el az áldozatok holttestei. [...] Aztán a hűvösvölgyi hegyek látszottak már. De mióta utoljára itt jártam, eltűntek az erdők. A proletárdiktatúra kiirtotta azokat is." (TORMAY: *Bujdosó könyv*, 481.) A természet kiirtásában érzékelhető a természetellenesség képzete, ami jellemző kitétele az antik zsarnoktoposzoknak.

[21] *Uo.*, 9.

[22] „Most, hogy a könyvet odaadom Nemzetemnek..." *(Uo.)*

[23] *Uo.*

[24] *Uo.*

[25] Tormay 1919 márciusáig Budapesten maradt, de a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége alapító elnökeként a kommün idején már vidéken kellett bujkálnia.

zése. A győzelem reménye magával ragadta a lelkeket. Még a sötét jósok is elnémultak. A becsületes béke lehetősége, mint a délibáb játszott a horizonton. Magyarország határai érintetlenek maradnak! Ennyi volt a mi békénk feltétele. Mást sohase akartunk. Összeszorítottuk a fogunkat: kitartani! Ez az utolsó erőfeszítés. Aztán szabad az út a második ezer év felé." Ám erre Alfred Hitchcock celluloidjára kívánkozó gyilkossági jelenet következik: „De ekkor egyszerre, mintha a sötétből egy éles késpengét döftek volna a levegőn át." Majd: „Rövid nyilalló világosság támadt. És a világosságnál, a nemzeti elszánáson friss sebhely látszott. Mi történt? Ki cselekedte?"[26] Tormay Cécile expresszív stílusára jellemző a világosságra és a szúrásra egyként vonatkozó „támadás" és „nyilallás", a „mi történt? – ki cselekedte?" kérdésnél pedig mintha csak a haldokló utolsó hörgését hallanánk. De Tormay csak bekezdésekkel később ad választ zaklatott kérdésére, addig fokozza a feszültséget.

„Ismeretlen tettesek ez év január első napjaiban lázító kiáltványokat csempésztek be a munició- és fegyvergyárakba. Éjnek idején hazaáruló nyomtatványok vándoroltak titkolódzva, a kaszárnyaszobákon át. »Munkások! Testvéreink!« [...] »Katonatestvéreink!«, »Egy fillért se, egy embert se a hadseregnek!« [...] Akinek módjában állt ezeket a forradalmi nyomtatványokat elolvasni, nem kételkedett, hogy *a magyar létérdekkel, a magyar pszichével és a magyar nyelvvel ellenséges szellemből* termettek."[27] Az „idegen" természetesen a zsidó jelölője és előrevetítője, hiszen Tormay ama korabeli közvélekedést képzi le és erősíti a maga beszámolójával, miszerint az 1918–19-es forradalmak mögött a zsidóság állt. Tormaynál ezek az idegenek sokáig két okból felismerhetetlenek: vagy azért, mert maszkot öltöttek magukra, vagy pedig mert még fejlődnek, „lárvák" vagy „bábok", amíg a kifejlett lény, az *alien* megmutatja magát. Mindkettőnek érzékletes metaforája lehet az idegen nevek zárójeles közlése.[28]

„Hol van a bűnös? Amire irtózva gondoltunk, valóra vált. Ellenség bujkált közöttünk, és a frontokon innen akarta elvégezni, amit a frontokon túlról nem sikerült. Az élethalálharcát vívó nemzet felháborodva követelte: Állítsák elő! Le az álarccal!... És

[26] *Uo.*, 38.

[27] *Uo.*, 39 (az én kiemelésem).

[28] Az interpretációmat legjobban talán a Szamuely Tiborról írottak illusztrálhatják a *Bujdosó könyv*ben, a „halál népbiztosának" még fiatal, nagyváradi újságíró koráról: „A kávéházban rendesen egy félreeső szegletbe húzódott, és különasztalnál ült egyedül. Fekete kesztyűjét jóformán sohase vette le a kezéről. Mindig fekete ruhát és fekete nyakkendőt viselt, és hosszúra növesztett fényes fekete haját a fejére tapasztva erősen kifésülte a homlokából. *Tüdővészes* beretvált arcán kékfekete árnyékok húzódtak. A kaftános lengyel zsidók fia angolosan öltözködő bohémkodó bohóc lett. De csak külseje vette fel ezt a lárvát. Lelkében tovább hordozta a zsinagógák izgatott zsúfolt forróságát. Óhitű péntek esték homályát, hét szál gyertyák lángját, megvetettek emésztő bosszúvágyát." (*Uo.*, 327; kiemelés tőlem.) A Tormay karakterrajzában felbukkanó tüdővész jelentőségére nemsokára visszatérek. A rejtőzködés képzetéhez még egy illusztráció, Tormay képe az őszirózsás forradalomról: „Rossz külsejű emberek, gyanús csavargók, részeg matrózok, kaftános galíciai zsidók lökdösődtek lármázva a gyalogjárón. Honnan került elő ez a csőcselék? Vagy itt élt közöttünk mindig, csak mi nem láttuk?" (*Uo.*, 68.) A *Bujdosó könyv*et olvasva elmondható, Tormay jellemrajzaiban az antik életrajzírók, Plutarkhosz és Suetonius elképzeléseinek megfelelően gondolkodik, akik nem ismerték a jellemfejlődést, és úgy tételezték, a gonosz születik: az egyként jó uralkodóként induló Tiberius, Caligula vagy éppen Nero mindig is gonoszak voltak, csak eleinte nem mutatták meg magukat. Tormay egyébként a tanácsköztársaság vezetőit „galíciai Néróknak" nevezi (*Uo.*, 351).

mikor az álarcot letépték a merénylőről, a kíméletlen világosságban ott állt, hunyorgó szemmel, rajtakapottan *a szabadkőművesek* egyik tudományos szintű szervezete, az internacionális Szabadgondolkozók Magyarországi Főiskolai Fiókja. Ott állt *a budapesti Galilei-kör jóformán kizárólagosan zsidó ifjúsága*."[29]

1918. január 5-én ugyanis a budapesti katonaszállások környékén háborúellenes röpiratok százait találták, kisebbrészt felragasztva, nagyobbrészt szétszórva, megszólítása és tételmondata az volt, hogy „Katonatestvérek! [...] Az orosz katonák már rájöttek, hogy a föld, melyet meg kell hódítaniok, a saját országukban van".[30] Mint kiderült, a röpiratokat az 1915 óta háborúellenes előadásokat is szervező szabadgondolkodó diákegyesület, az ekkoriban már megosztott Galilei Kör egyes, bolseviknak nevezhető tagjai készítették, sokszorosították és ragasztgatták ki. Egy szerelmespár, Ducznyska Ilona mérnök (a későbbi Polányi Károlyné[31]) és Sugár Tivadar orvostanhallgató állt az akció centrumában, de érintve volt a röplapozásban a Galilei Kör akkori elnöke, Sisa Miklós is. Ideológusként Polányi Károly unokatestvére, Szabó Ervin támogatta a fiatalokat a fogalmazásban (akiről tudjuk, hogy a mai szélsőjobboldali köztudatban milyen erők ágense: ő volt a Tisza-elleni merénylet „felbujtója"[32]), noha a röpirat mintája már megvolt: a Svájcban tanult Duczynska Ilona hozta magával a forradalmi szocialisták 1915-ös zimmerwaldi kiáltványát. Úgy tűnik, Duczynska kapcsolata a svájci leninistákkal adta a bolsevizmus magyarországi ideológiai transzferének korai, nyugat–keleti irányát, míg a másikat, a jelentősebb kelet–nyugatit, majd az Oroszországból hazatért hadifoglyokból kiképzett káderek, Kun Béla és társai jelentették 1918 őszétől.

Duczynska svájci iskolázottságának (az ország a Herzen-emigráció tevékenysége óta lényegében a forradalmi szocializmus nyugat-európai elosztója volt, és ebben a minőségben tematizálódott) még lesz jelentősége. Miképp annak is, hogy szerelmesének, nemsokára első férjének, Sugár Tivadarnak ekkoriban már előrehaladott tüdőbaja volt: a forradalom–szerelem–tüdőbaj háromszögben mozgó történetük a magyar munkásmozgalmi mitológia első nagy *love story*ja lett. A röpiratok nyomásához szükséges sokszorosítógépet egy „Sólyom", Solem, Solom, születési nevén valószínűleg Uraszov nevű orosz férfi szerelte össze nekik.[33] Solemre mind a baloldali, mind a jobboldali beszámolók jellemzően kitérnek. Legszenvedélyesebben Kelen Jolán ír róla a Galilei-perről

[29] *Uo.*, 39 (az én kiemeléseim). Érdekesség az idézett leleplezős szövegrészben többször előforduló „fényhez" és „világossághoz", hogy a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének lapja a Fényes Samu szerkesztette Világosság volt.

[30] Közli TÖMÖRY Márta: *Új vizeken járok (A Galilei Kör története)*, Gondolat, Budapest, 1960, 256. A kiáltványban szereplő „hódítaniok" nyelvhelyességi hiba egyike azoknak, amelyek miatt Tormay a röpiratot a „magyar nyelvvel ellenséges szellem" lenyomatának tartotta az olvasót irányító „akinek módjában állt, nem kételkedett" retorikai anticipációjával.

[31] Polányi a diákegyesület első elnöke volt, aki később mindvégig küzdött a Galilei Kör bolsevizálódása ellen.

[32] Egy a 2010-es őszi könyvtár-elnevezési kultúrkampf során fogalmazódott írás: SZAKÁCS Árpád: *Hogyan akarta Szabó Ervin meggyilkolni Tisza Istvánt?*, 2010. október 29., http://tortenelemportal.hu/2010/10/hogyan-akarta-szabo-ervin-meggyilkolni-tisza-istvant/.

[33] TÖMÖRY: *I. m.*, 110.

írt szépirodalmias emlékiratában:[34] ő a „Sólyom", aki „szárnyalt", összeszerelte a repülőnyomdát, mindent elintézett, szóval kultikus figura, bár ennél többet nem tudunk róla, míg a jobboldali említéseikor már csak az értelmezési horizontot menten kijelölő Solom/„Shalom!" áthallás elég ahhoz, hogy Solem a judeobolsevik penetráció megszemélyesítője legyen. Tormaynak is egyértelmű, hogy zsidó.[35] Az 1918. január 5-i akció után egy héttel, január 12-én a rendőrség megjelent a Galilei Kör Anker közi helyiségében, és a kört feloszlatták, irattárát, könyveit, készpénzkészletét lefoglalták, az ajtókat lepecsételték. A röplapozással gyanúsított galileistákat több hullámban tartóztatták le január végéig.

„Ez a kis tábor láthatóvá lett. A többiek, akiknek még részük volt a merényletben, hirtelen visszahúzódtak a háttér sötétjébe, és mintha belemállottak volna a homályba, nem látszott többé az arcuk. [...] A közvélemény ideges volt ezekben az időkben. Türelmetlenül várta a megtorlást. A Galilei-kör helyiségét lepecsételte a rendőrség. Letartóztatásokat foganatosítottak. Utóbb néhány vádlott neve hangzott ki a tárgyalóterem zárt ajtai mögül. Megdöbbentő hangzású nevek. Még ma is emlékszem egynéhányra: Duczynska Ilona, Sugár-Singer Tivadar, Helfgott Ármin, Csillag-Stern, Kelen-Klein, Fried, Weiss, Sisa, Bellér Ignác és még vagy három orosz zsidó, közöttük egy Solom nevű hadifogoly, akinek sokszorosítógépe volt. Egyetlen egy magyar sem akadt közöttük. Sötét idegen kezek turkáltak a végzetünkben! De erről senki se beszélt. Pedig a Galileista-per névsora útmutató könyv volt, amelyben titkok álltak a jövőről."[36] Közel nyolc hónapi vizsgálati fogság után az 1918. szeptember 19–25. között tárgyalt Galilei-perben Duczynskát és Sugárt ítélték el, előbbit két, utóbbit három évre.

„A Galileista-per aktái lezárultak. A hadbíróság két feltűnően enyhe ítéletet hozott, a többi vádlottat felmentették. Ennyi történt."[37] Az inszinuáló „feltűnően enyhe ítélet" (ne feledjük: nyolc hónapi vizsgálati fogság után ítélték Duczynskáékat két, illetve három évre röplapozásért[38]) és a sok felmentés sugallja, hogy valakik védték a galileistákat. A Galilei-perrel egyre sokasodtak a sötét jelek, melyek csak utólagos összefüggésükben mutatták meg értelmüket. Hiába a baljós előérzet, „a magyar nemzet sohase tudja elolvasni, ami a jelenben a jövőjéről írva van", jelenti ki Tormay[39] többé-kevésbé a „nemzeti önsorsrontás" köztudomására hivatkozva.

[34] KELEN Jolán: *Galilei per a XX. században*, Kossuth, Budapest, 1957.

[35] TORMAY: *Bujdosó könyv*, 39.

[36] *Uo.*

[37] *Uo.*, 40.

[38] Az ítéletnek a bal- és a jobboldali nagyelbeszélésben egyaránt megvan a maga jellemző cselekményesítése. A baloldalon Duczynska és Sugár elítélésében „antimilitarizmusért" 1918. szeptember 25-én, éppen azon a napon, amikor a Monarchiával szövetséges Bulgária békét kért az antanttól, a hatalmához végsőkig ragaszkodó magyar uralkodó osztály szimbolikus jelentőségű elnyomó aktusát látták. Ezzel szemben a jobboldalon az „idegen" galileisták röplapozása, mint már kifejeztem, az utolsó pillanatig hősiesen küzdő magyar nemzet hátba szúrásaként értelmeződött, és ennek megfelelően értékelték Tormayhoz hasonlóan az ítéletet túl enyhének.

[39] *Uo.*

A két galileista nem sokáig volt börtönben: 1918. október 30-án a forradalmi tömeg, benne „a destrukció rohamcsapatával",[40] „a galileisták idegenszerű, lármás menetével"[41] kiszabadította őket a Conti (ma Tolnai Lajos) utcai fogházból. Ekkor már a Galilei Kör helyiségét is újra megnyitották,[42] másnap, október 31-én pedig megalakult a Károlyi-kormány, amely első rendelkezéseinek egyikeként amnesztiát adott a politikai foglyoknak; ugyanekkor Tiszát meggyilkolták.[43] A galileisták kiszabadítása, a politikai foglyoknak adott amnesztia és Tisza meggyilkolása együtt a Károlyi-kormány erkölcsi aljasságát és a bűn elszabadulását jelentette Tormay olvasatában,[44] a sok rossz előjel után immáron megdönthetetlen bizonyítékaként annak, hogy mostantól egy ellenvilág következik, ahol az erény a bűn és a bűn az erény. „Ennél rettentőbben terhelő önvallomást nem adhatott volna az új kormány. Ebben az amnesztiában megvallotta a céljait, az eszközeit és bűnét. És egyszerre, anélkül, hogy megegyeztünk volna, mindannyiunk előtt már vádlottként állt Károlyi Mihály és nemzeti tanácsa."[45] Vagyis abdukciós felismerésként ebben a pillanatban állt össze a kép, vagy legalábbis így állította utóbb Tormay.

[40] *Uo.*, 46.

[41] *Uo.*, 47.

[42] A januárban lepecsételt ajtókat a Nemzeti Tanács megalakulásának hírére, 1918. október 24-én tépték föl a galileisták (lásd TÖMÖRY: I. m., 138). Tormay a számolástól függően, hogy az éjjeleket melyik naphoz soroljuk, egy vagy két napot téved a Nemzeti Tanács megalakulásának elbeszélésében, melyben „előkerül" a Galilei Kör is: „Pesten [...] ekkoriban lépett ki a homályból az a *kétes társaság*, amely október 22-ének éjjelén a Károlyi-palotában alakult meg, és nemzeti tanácsnak nevezte ki magát. *A destrukció rohamcsapata, a Galilei-kör is előkerült megint*, egy zászló alatt, melyet Károlyi adott a tüntetőknek, végigvonult a városon, és behatolt a királyi vár kapuján. A zászlóvivő, egy Rappaport nevű *galíciai származású* orvosnövendék, a vár egyik ablakából kitűzte a zászlót, és beszédet intézett az udvarba özönlő csőcselékhez. Becsmérelte a királyt, éltette Károlyit és a köztársaságot" (TORMAY: *Bujdosó könyv*, 46; kiemelések tőlem). Jegyezzük meg, hogy a galileista tüntetőknek Károlyi „adott zászlót". A Károlyi és a galileisták közötti kapcsolatot a következőkben elemzem.

[43] „Anyám már jó ideje csendesen ült a dívány szegletében, aztán olyan halkan szólt, mintha magának beszélne: – Megölték... megölették. Tudták, hogy mit tesznek. Fejét vették a nemzetnek." (TORMAY: *Bujdosó könyv*, 31.) Tormay következetesen *meggyilkoltatás*ról beszél.

[44] Az írónő különösen nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a politikai foglyok között elsőként szabadult Lékai János, a galileisták és az ifjúmunkás mozgalom összekötője (a Szabadgondolatban publikált az ifjúmunkás mozgalomról), aki 1918. október 16-án merényletet kísérelt meg Tisza István ellen, de pisztolya csütörtököt mondott: „Alig néhány órával Tisza István *meggyilkoltatása* előtt [...] Az első, aki a fogház ajtaján kirohant, Lékai-Leitner volt, az az ember, aki a múltkor merényletet kísérelt meg Tisza ellen. Lékai-Leitner beszédet intézett az összeverődött, kíváncsi csőcselékhez, és zavartalanul magyarázta, miért kell a háború bűnös felidézőjének, Tisza Istvánnak az élete ellen törni. Pusztulnia kell!, ordította, és a csőcselék éljenzett, mialatt ő, *rendőri asszisztenciával*, kinn az utcán *gyilkosságra uszította elvtársait*. – Erről tudnia kellett Károlyi nemzeti tanácsának. Mégse tettek semmit Tisza védelmére. Néhány órával később zavartalanul végezhettek vele..." (*Uo.*, 32; kiemelések tőlem). Tormay egyszer sem írja le nyíltan, hanem egy *enthümémá*val (retorikai csonka szillogizmussal) az olvasóval mondatja ki, hogy Tiszát Károlyi gyilkoltatta meg. Tormay Tisza és Károlyi állandó összevetésével pszichológiai okot kódol szövegébe a gyilkosság magyarázataként: a hiú, hatalomvágyó, de tehetségtelen és testi hibás, kettejük párbajában is megalázott Károlyi féltékenységből ölette meg az erős és vonzó Tiszát. Ez az elképzelés egyúttal előhívja az egyik legősibb mitologémát: „az erős uralkodó gyilkosság áldozata lesz, és így hatalomra jut a trónbitorló, ugyanakkor gyenge király, aki alatt az ország hanyatlásnak indul", a mitikus gondolkodásban ugyanis az uralkodó potenciája szoros korrelációban van országa sorsával (ROMSICS: *Mítosz és emlékezet*, 86). Károlyi „farkastorkának" felemlegetése jellemhibájának bizonyítéka volt a Károlyi elleni invektívákban, megfelelve az „ami kívül, az belül" régi elképzelésének.

[45] TORMAY: *Bujdosó könyv*, 31–32.

„– Gonosztevők – mondta a sógorom.[46] – Itt Pesten megelőzték a rendeletüket [az amnesztiát]. A Conti utcai hadosztály-bírósági fogházból már két napja, hogy kiszabadították a Galileista-per hazaáruló vádlottjait.

– Azt beszélik, Károlyi Mihályné maga ment el értük..."[47]

Állítólag az állítólaggal kezdődő mondatok sohasem igazak, és ez kiterjeszthető az „azt mondjákra" és az „azt beszélikre" is. Mindenesetre a pletyka, hogy Károlyi Mihályné Andrássy Katinka, vagyis ahogy később emlegették: „Bolsi Kata" maga ment a galileistákért, ráerősít a korábbi szóbeszédre, miszerint „Károlyi a lázító nyomtatványok szerkesztése idején sűrűn érintkezett a galileista ifjúsággal, sőt gyakran órákat töltött a kör helyiségében".[48] Mi több, a rendőrségnek információi is voltak erről, „egy közeli ház ablakából figyelték meg", mégse léptek közbe, mert „Károlyi Mihályt láthatatlan hatalmak védték".[49] A galileistákat védte Károlyi, Károlyit valaki más. „Hogy ki a démona, még nem tudom."[50]

A „démon" Dosztojevszkij *Ördögök* című regényére[51] utal, amelyet Tormay franciául, németül vagy olaszul olvashatott *(Les Démons / Die Dämonen / I demoni [A démonok])*. Dosztojevszkij művét egy Svájcból hazatérő nihilista diák, Szergej Nyecsajev története ihletette, amely megdöbbentette az orosz értelmiséget. Tormay hasonlóan döbben meg, amikor a sokáig összefüggéstelen jeleket, nyomokat[52] az őszirózsás forradalom idején összefüggésükben megvilágítja ez a bevillanó olvasmányélménye.

„Képtelenség, hogy egyetlen város néhány zugutcája csináljon forradalmat, mikor egy ország nem akarja... Magam sem tudtam, hogyan, egyszerre a Démonokra, Dosztojevszkij csodálatos regényére kellett gondolnom. Eszembe jutott a tavalyi tél. Egy estély. Oroszországról, Leninről, a bolsevizmusról beszéltünk, és én megkérdeztem Károlyi Mihály egyik rokonát, mit gondol, olvasta-e valaha Károlyi a könyvet?

– Hogyne, nagyon szereti. Ő adta kölcsön nekem is. – Károlyiról ekkor már különös dolgokat beszéltek.

– Abból tanulja, hogyan lehet forradalmat csinálni? – kérdeztem, de senki se felelt..."[53]

A „kimondhatatlan igazság" elhallgatása, az inszinuáló sejtetés Torma egyik kedvenc retorikai eszköze, amellyel számolatlanul találkozhatunk a *Bujdosó könyv*ben, ahol az idézet retrospektív párbeszéd után menten felidézi Dosztojevszkij regényét: „szinte megelevenült emlékezetemben Dosztojevszkij könyvének kis orosz városa, melybe ő a ko-

[46] Ritoók Zsigmond orvos, utóbb a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének elnöke.

[47] *Uo.*, 32. Az idézetthez hasonló párbeszédek mutatják igazán Tormay szövegének polifon jellegét. (A polifóniáról lásd Bahtyin értekezését Dosztojevszkij vonatkozásában: Mihail Mihajlovics BAHTYIN: *Dosztojevszkij poétikájának problémái* = UŐ.: *A szó esztétikája. Válogatott tanulmányok*, Gondolat, Budapest, Budapest, 1976, 29–147.)

[48] TORMAY: *Bujdosó könyv*, 39.

[49] Uo.

[50] *Uo.*, 21.

[51] Fjodor Mihajlovics DOSZTOJEVSZKIJ: *Ördögök* [*Bjeszi*, 1873], ford. Makai Imre, több kiadásban (Magyar Helikon, 1972; Európa, 1983; Jelenkor, 2005 stb.).

[52] Dosztojevszkij regénye Puskin *Ördögök* című versével kezdődik: „Ha megölsz, se látok nyomot, / Ismeretlen már e táj. / Alighanem ördög vezet, / Összevissza, körbe jár" (Makai Imre fordítása).

[53] TORMAY: *Bujdosó könyv*, 20–21.

mor zsenijével belevitte az egész nagy Oroszország képét. *Svájcból hazatérő ifjú forradalmárok* verődnek össze a városban. Ennek a beteg fiatalságnak hatalomra éhes, démoni vezére felbomlasztja a meglevő rendet, és szervezi a rendetlenséget. *Tüdővészes diákokat,* alkoholistákat, vérbajos degeneráltakat, öngyilkosjelölteket, meghasonlottakat, orgyilkosokat és gyáva kétségbeesetteket gyűjt maga köré, és a kiválasztottakból egy ötös csoportot alakít. Aztán elhiteti velük, hogy megszámlálhatatlan ilyen csoportja várja feszülten a forradalmi jeladást. [...] A forradalom szereplői együtt vannak, és előfeltétele készen áll."[54]

A sztereotíp felsorolásból (alkoholisták, vérbajosok, öngyilkosjelöltek stb.) látható, hogy Tormaynak nincs túl jó véleménye a fiatal radikálisokról. De mind közül annak van különösen nagy jelentősége, hogy Dosztojevszkij ördögei „Svájcból térnek haza" és tüdővészesek, ami a kor közfelfogásában a szenvedélyes érzelmek, a szerelmesek és a forradalmárok betegsége volt, akiket betegségük „minden morális kötöttségük alól felszabadított", hogy Susan Sontag *A betegség mint metafora* című művére hivatkozzak.[55] Duczynska Ilona és Sugár Tivadar pedig szerelmes forradalmárok voltak: az egyik Svájcból tért haza, a másik tüdővészes diák volt. Alakjuk pontosan beleillett Tormay *Ördögök*ből appercipiált forradalmár-képébe, mintha a regényhősök elevenedtek volna meg. Tormaynak egy olvasmányélménye értelmezte az eseményeket, egyetlen lehetséges olvasatot kialakítva az őszirózsás forradalomról: ennek így kellett történnie, hiszen Dosztojevszkij már megírta a zsenijével: „Orosz minta szerint megy itt minden."[56] A „féktelen hiúságában megsértett, bosszúra kész"[57] Károlyi tüdővészes diákokat vesz maga köré (talán Tiszát is velük ölette meg), a „Sugár-Singer Tivadar nevezetű, rovott múltú galileista"[58] szabadulása után nem sokkal a Katonatanács alelnöke lesz, melynek vezetője „Pogány-Schwartz József szabadkőműves, szocialista újságíró",[59] akit állítólag maga Kun Béla is egy ördögnek tartott.[60] Ők, míg a magyar katonákat lefegyverzik, vagyis „lázasan bomlasztják Magyarország régi hadseregét", akár a tuberkulózis a tüdőt, addig a zsidókat felfegyverzik:

[54] *Uo.*, 21 (kiemelés tőlem).

[55] „A tbc a köztudatban szélsőséges ellentétek betegsége: viaszfehér sápadtság, hirtelen arcpír. Lázas tevékenység és bágyadtság váltakozása. A betegség szaggatott lefolyását a köhögés, a legjellegzetesebbnek tartott tbc-s tünet illusztrálja a legjobban. [...] A tbc tünetei gyakran megtévesztőek – a gyengeségből fakadó élénkség, a látszólag egészséges, de valójában láztól kipirult arc –, és a felfokozott életkedv a közeledő halál jele is lehet. (Ez az energiahullám többnyire önpusztító, de mások ellen is fordulhat: emlékezzünk a Vadnyugat legendái közül a tüdőbajos mesterlövész, Doc Hollyday történetére, akit romboló betegsége minden morális kötöttsége alól felszabadított. [...] A tbc az idő betegsége, felgyorsítja az élet ritmusát [ahogy a francia forradalmárok is az időt akarták felgyorsítani a terrorral]. [...] A láz a tbc esetében a belső égés jele; a beteg elemésztődik a szenvedélyben, és ebben a szenvedélyben feloldódik a test. [...] A tbc mitológiájában a betegséget általában szenvedélyes érzelmek kísérik, s ezek váltják ki a tbc-rohamokat. [...] Bár a leggyakoribb szenvedély a szerelem, politikai és morális szenvedélyre is találunk példát. Turgenyev *A küszöbön* (1860) című regényének végén a főhős, Inszarov, a száműzött ifjú bolgár forradalmár ráébred, hogy soha többé nem térhet haza Bulgáriába. Egy velencei szállodában belebetegszik a vágyba és a reménytelenségbe, tbc-t kap és meghal." (Susan SONTAG: *A betegség mint metafora,* Európa, Budapest, 1983.)

[56] TORMAY: *Bujdosó könyv,* 61.

[57] *Uo.*, 48.

[58] *Uo.*, 61.

[59] *Uo.*

[60] Lásd Göndör Ferenc vallomásait Kun Béla és Pogány József viszonyáról a kommün alatt: GÖNDÖR Ferenc: *Vallomások könyve,* Wien, 1922, 98. skk.

„cionistagárdát szerveznek".[61] „Mi készülődik itt? Senki se kérdezte, az újságok pedig a spanyoljárványról írtak hosszú cikkeket. [...] A sajtó, mintha megrendelésre dolgozott volna, a tüdőpestis megnövelt kísértetével hipnotizálta a közvéleményt"[62] – írja Tormay, korai példájaként a zsidó-médiaösszeesküvés megfogalmazásának. A „vörös pestis" volt az igazi veszedelem.[63]

Már sejtjük a kérdésre a választ, hogy ki vagy mi Károlyi démona. A démon megléte szükségszerű, hiszen a Károlyi tehetségtelenségére vonatkozó kirohanásokból következik: a gróf önmagában alkalmatlan. Legfeljebb csak valami algonosz, filmes kifejezéssel *sidekick* lehet. És tessék: „Károlyi állt a kőlépcsőn. Válla alatt egy olajszínű, húsos arc tűnt elő: Jászi Oszkár, Károlyi súgója."[64] És amikor kikiáltják a Magyar Népköztársaságot, nem kérdés többé, hogy a zsidóság vette át az uralmat Magyarországon, és hogy mire kellett Károlyi Mihály: „A magyar parlament ünnepi termében, Lenin ágense [Kunfi Zsigmond] kényelmesen kibonthatta a bolsevizmus zászlaját, megfújhatta a szociális forradalom riadóját és hirdethette a világforradalom eljövetelét mialatt kinn az Országház terén Jászi Oszkár kíséretében Lovászy Márton és Bokányi Dezső hírül vitték a népnek, hogy a Nemzeti Tanács kikiáltotta a köztársaságot. A kőlépcső pihenőjén Károlyi Mihály is szónokolt. Lenn a téren pedig: Landler Jenő, Weltner Jakab, Buchinger Manó, Böhm Vilmos és Preusz Mór dicsőítették a köztársaságot [...] Nem volt közöttük egyetlen magyar sem. És ez mindennek a megvallása volt! *Fenn az álarc: Károlyi Mihály, alatta az igazi arc: egy idegen faj, amely tudtul adta uralmát.*"[65] Tormay az álarc stratégiai metaforájával jelöli Károlyi szerepét, míg akik a hiú magyar arisztokrata „Károlyi hátán fellovagoltak a hatalomra",[66] azok „Trockij és Lenin helytartói Magyarországon".[67] Az eddig felidézett események a Galilei Kör – Károlyi – Jászi – Kunfi – Trockij – Lenin tengelyen rendeződnek el.

A galileisták a népköztársaság kikiáltásának elbeszélésében egy szimbolikus jelentőségű epizódban kapnak a „százezernyi népet", „viharos éljenzést", „mámoros tömegboldogságot" tagadó Tormaynál: a galileisták énekelték el az *Internacionálét*, az emberek pedig ünneplés helyett „egykedvűen vettek mindent és éljeneztek vezetőik jeladására". „Csak

[61] TORMAY: *Bujdosó könyv*, 61.

[62] *Uo.*, 47.

[63] „A »vörös halál« soká pusztította az országot. Soha pestis nem volt oly végzetes, oly iszonyatos" – írja Poe (Edgar Allan POE: *A vörös halál álarca* = Edgar Allan POE *Összes művei*, I., kötet. Sszerk., és az előszót írta: Nemes Ernő, Szukits, Szeged, 2000, 337.). Poe novellájában a vörös halál álarcban érkezik. Emlékezzünk, hogy Tormay az álarc letépését követelte a „vörös pestissel" fertőzött röplapozókról. Tormay előszeretettel alkalmazta a betegségeket önmagukon túlmutató jelentéssel metaforaként (tbc, tüdőpestis, vörös pestis), a bolsevizmust is járványként felfogva. A tanácsköztársaság idején a „vörös kiütéses" Budapestről ír. A vörös kiütés leginkább a vérbaj tüneteire emlékeztet, amely behozza az erkölcstelenség képzetét, az erkölcsös Tormay így (is) állítja szembe magát az erkölcstelen várossal. Megjegyzendő, hogy a kor talán leghíresebb magyar vérbajosa Ady Endre volt, akire az elkövetkezőkben kitérek.

[64] TORMAY: *Bujdosó könyv*, 54.

[65] *Uo.*, 112 (kiemelés tőlem).

[66] „Az élelmeseket magunkhoz vesszük, az ostobákon lovagolunk. Ilyesféléket mond Dosztojevszkij démoni hőse. A Nemzeti Tanács tizenegy internacionalistája hasonlót gondol. Az élelmeseket magukhoz veszik, Károlyi hátán pedig fellovagolnak a hatalomra! Mert Károlyi ennek a tanácsnak csak eszköze." (*Uo.*, 21.)

[67] *Uo.*, 61.

mikor a Himnusz hangja felzúgott és néhány galileista nem akarta levenni a kalapját, ütötték le a fejükről. Ennyi történt a magyar becsület érdekében..."[68] Hogy a Himnusz helyett elsődlegesen az Internacionálét énekelték, a magyar nemzeti imádság éneklése közben pedig nem vették le kalapjukat, a magyar értékek iránti közömbösség jelképe a Galilei Kör „jóformán kizárólagosan zsidó ifjúságának".[69]

A kalapjukat le nem vevő galileisták egyedül Adyért lelkesedtek a magyar kultúrából. Ady, aki „lángszavú ébresztő lehetett volna, és sírású lett belőle"[70] – áll Tormay Ady-nekrológjában. Tormay leképezi a korabeli keresztény-nemzeti közvélekedést, miszerint a zsidók Adyt, a „magyar faji zsenit" használták szócsőnek, hogy idegen szavuk az ő versein és írásain át eljusson a magyar lélekhez, és hasson rá. Ahogy ők is befolyásuk alá vonták a költőt, kihasználva emberi gyengeségeit, hogy „sértett és türelmetlen volt",[71] így „tüzet segített rakni atya ősi telkein, és megtévedetten együtt csinált »forradalmat« Hatvany-Deutsch báróval, Lukács-Löwinger Györggyel, Pogány-Schwartz és Landler elvtársakkal".[72] Ady a megtévedt Magyarország metonímiája a *Bujdosó könyv*ben: „Minden úton, mely magyar írók számára a szabadba visz, ott feszül *a nagy pókháló*. Ady Endre is beleesett. [...] Adtak tapsot, babért és aranyat és mint egy magyar Sámsont, odafogták a szekerük elé. Ő pedig, míg vonszolta a szekeret, nem vette észre, hogy *egy idegen faj* diadalíve alatt segíti behurcolni sorsunkat az októberi forradalomba."[73]

„Ébresztő lehetett volna Ady Endre, és a mi fiatal nemzedékünknek a sírása lett", sulykolja az anaforával Tormay. „Mialatt ásott, dalolt. És dalával csalta áldozatait a veremhez. [...] És itt van a magyar Ady tragikus bűne. Életének egyik legutolsó megnyilatkozásában hiába mondta: »Ez a forradalom nem az én forradalmam...« Késő megbánás volt! A bűn, amelyet a daloló sírású elkövetett saját nemzedékén, ki tudja, hány nemzedéket temet majd sírba, míg jóvá teszik a nemzet szerencsétlenségét."[74]

Ady zsidó kisajátításának lenyomatává válik, hogy a galileisták gyászjelentést adnak ki a költő haláláról, aki egyébként rendre fellépett a Galilei Kör rendezvényein, a Galilei Kör márciusi 15-i ünnepségeire írta *A tűz márciusa* és az *Új tavaszi seregszemle* című verseit is. 1919 januárjában, „ahogy a destrukció hazátlan tábora kisajátította a maga számára az élő Adyt, úgy sajátítja ki most a halottat. A forradalom költőjének, a forradalom halottjának nevezi. A radikális párt [a Jászi Oszkár vezette Polgári Radikális Párt] mint egyik megalapítóját és szellemi vezérét búcsúztatja el Ady Endrét. A galileisták gyászjelentést adnak ki róla, melyben vallomást tesznek, hogy az ő forradalmi ifjúságuk útján Ady lelke lobogott előttük. Eszményeikért Ady indította őket harcba. És ünnepélyes ravatala felett, mely a Nemzeti Múzeum előcsarnokában állt, mint egykor Kossuth ravatala, galileisták tartottak őrséget és a szociálkommunista Kunfi [„Lenin ágense" – Cs. P.] mondott

[68] *Uo.*, 112.
[69] *Uo.*, 39.
[70] *Uo.*, 195.
[71] *Uo.*
[72] *Uo.*, 86.
[73] *Uo.*, 195 (kiemelések tőlem).
[74] *Uo.*

búcsúztatót."[75] Ezzel a csoportképpel szemben ellenpontozódik a magára maradt magyar paraszt alakja: „A nagy paraszt, melyben egykor fiatalon megsüvegelte Ady a magyar életet, messziről nézte a temetést, és viszonzásul levette úri süvegét a koporsó előtt."[76] Mert a magyar paraszt a kalapos galileistákkal ellentétben leveszi a süveget.

A galileisták Ady halálakor említődnek utoljára a *Bujdosó könyv*ben. Vélhetően ahogy a „valóságban" történt az apolitikus szabadgondolkodóként indult, de aztán a bolsevizmusba becsatornázódott diákegyesülettel, úgy Tormay Cécile könyvében is feloldódnak a galileisták a tanácsköztársaságban. Tanulmányom célja nem az volt, hogy eldöntsem, Károlyi valójában olvasta-e az *Ördögök*et, hogy tényleg érintkezett-e a röplapozó galileistákkal, akiket a kirakatember magyar arisztokratán át – akár egy egyszerű erőátvivő géppel – Jászi, Trockij és Lenin irányítottak, judeobolsevik ágenseknek téve meg őket, hanem hogy Tormay Cécile milyen máig ható képet rajzolt a galileistákról tanúságtételében. A „tüdővészes diákok" itteni ábrázolásának általánosságai és egyediségei azonban csak más nagyhatású, a jobb- vagy baloldali nagyelbeszélést képviselő szerzők Galilei Körről adott leírásaival összevetve mutatkozhatnak meg.

[75] *Uo.*
[76] *Uo.*, 196.

radt ma-
a magyar
előtt."[76]

en ahogy
bolseviz-
oldódnak
löntsem,
ozó gali-
erőátvivő
neg őket,
iságtéte-
azonban
Galilei

Fiatal nő egy étteremben

A Gerbeaud előtt